

**DE LA ISTORIA TRĂITULUI LA TRĂIREA ISTORIEI –
O PROIECTATĂ PANORAMĂ DESCRIPTIVĂ A LITERATURII ROMÂNE**

Prof. univ. dr. DIANA CÂMPAN
Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia

Abstract: *This paper is an analysis of some of the principles and points of view of the literary critic and historian Mircea Anghelescu, one of the most relevant analysts of the Romanian cultural phenomenon. I highlight how the literary historian manages to debate the issue of adapting national literature, in each era, to the European and universal aesthetic, cultural, social, political and religious value system. At the same time, we bring to the center of interest an ample project of the literary historian Mircea Anghelescu, to achieve an ample descriptive panorama of the Romanian literature.*

Keywords: *literary criticism; history; Mircea Anghelescu; Romanian literature;*

În anul 2019, când criticul și istoricul literar Mircea Anghelescu publica o primă parte a unui amplu proiect de sedimentare a unei „istorii descriptive a literaturii române”, ne-am plasat întru totul în asentimentul autorului atunci când, în prefața volumului dedicat *Epocii premoderne*, semnala, pertinent, faptul că istoria literaturii române ar trebui să aibă o altă... *istorie*, o poartă de ieșire din criza dată de plaja consacrată de receptare a fenomenului literar în diacronie: „...ne lipsește o istorie a literaturii române pentru altfel de profesioniști ai culturii, nu pentru literați, care obișnuiesc să se ocupe numai (sau să zicem: în primul rând) de cei mai buni, mai originali sau mai interesanți scriitori români și de opera lor, ci de literatură în ansamblul ei, de literatură ca fenomen cultural și social, văzută ca rezultată a unor procese, a unor curente sau a activității unor grupuri care pot produce și ele, direct sau indirect, unele rezultate în literatură, fără să fie ele însele producătoare de mare literatură, la fel unii autori, unele reviste, unele împrejurări ș.a.m.d.”¹ Într-adevăr, momentul privilegiat al receptării fluxului cultural suferă, de mai bine de două secole, de un blocaj al strategiilor teoretico-analitice, instrumentarul hermeneutic de plasare pe axa temporalității-fluviu rămânând, oarecum, aservit unei politici încetățenite de fixare a canonului și, implicit, istoriile literare, cu toate variabilele lor, par să rămână interesate, aproape întotdeauna, de partea superioară a piramidei valorice, uitându-se, nefiresc, faptul că în constituirea canonului un rol egal ca importanță îl au și actanții dinspre baza structurii, cei care au sedimentat, fiecare la momentul lui, însăși linia de stabilitate a instituției culturii naționale. Predilecția pentru receptarea și organizarea ca strictă istoricitate a tabloului activității scriitorilor majori (chiar în ocurențele curentelor și atitudinilor culturale) este, într-adevăr, sursă de plafonare investigativă, fiind de natură să prejudicieze contextele largi, sincronice și diacronice, vecinătățile consubstanțiale,

¹ În loc de prefață în vol. Mircea Anghelescu, *O istorie descriptivă a literaturii române. Epoca premodernă*, București, Editura Tracus Arte, 2019, p. 7.

împreună-lucrătoare, precum și necesara decriptare a structurii rizomate a devenirii literaturii (și culturii, în general), după o grilă hermeneutică transdisciplinară, permisivă și congruentă orizontului de așteptare, mereu proaspăt, niciodată liniar, generat de apetența fiecărei generații pentru un anumit cod de apropiere de cartea-semn; o spunea, ferm, Mircea Angheliescu, în chiar secvența inițială a volumului din 2019, *O istorie descriptivă a literaturii române. Epoca premodernă*: „...nu se poate prezenta într-o astfel de istorie, cum s-a practicat de vreo două secole încoace, decât literatura unor vârfuri valorice, admitând că ele pot fi ușor desemnate ca atare – (...) dar lăsând mai mult sau mai puțin neatinsse alveolele care-i cuprindeau și în orice caz ferindu-se să-și revadă și să-și lărgească viziunea, documentarea, chiar metoda.”²

Protocolul lecturii, osatura unei istorii literare „altfel”, privirea dezinvoltă de jur-împrejurul paradigelor și în proximitatea actanților mai puțin răsfațați în exercițiile de receptare anterioare, articularea unei metode deschise, flexibilizarea conceptelor din gama reprezentativității, spargerea tabuurilor construite în chiar metoda investigativă, alternativa privirii poliedrice asupra contextelor socio-culturale care au generat personalități și opere așezate pe întreaga axă a canonului (de la bază spre vârf, și nu invers!), determinarea ideologică a imaginarului și, implicit, a capodoperei, dar și a operelor de frontieră, sunt doar câteva dintre instrumentele propuse de către Mircea Angheliescu în proiectarea unei perspective diferite asupra fenomenului literar românesc în mișcarea lui de-a lungul vremurilor. O oarecare instabilitate a tendințelor metodologice, acceptarea fără rest a invariantelor receptării și a unor ierarhii infailibile, plonjonul în fragmentarism și schismatic, acceptarea adevărului parțial în disputa dintre obiectivitatea istoricității și subiectivitatea insular-destinală a actanților, hegemonia narativității în fluxul conceptelor operaționale – toate acestea și altele asemenea cer imperativ interogarea statutului istoriei literare tradiționale. Pare să fie, acesta, avertismentul strecurat, subtil, în însuși gestul criticului și istoricului literar Mircea Angheliescu de a propune o abordare descriptivă a istoriei literaturii române, realizată temeinic, după ritualul erudiției, definitiv pentru eminentul critic din generația regală a exegeților noștri: „Nu de astăzi sau de ieri, o categorie destul de largă de cercetători ai literaturii și-au bazat opiniile și clasificările pe parametri mai ușor de cuantificat și de verificat decât gustul lor sau al epocii lor; ei au observat (s-a observat de fapt de mult, dar fără vreo consecință practică importantă) că marii scriitori sunt cei care dau imaginea istorică a epocii lor, adică cei citați de generațiile următoare, și nu de sutele de scriitori mediocri pierduți curând în uitare. Cu alte cuvinte, „canonul” unei literaturi nu este o abstracțiune și dovada o dă faptul că Harold Bloom însuși îl discută în perspectivă didactică: „nu poți învăța pe cineva să iubească marea poezie dacă nu vine la tine cu această dragoste câștigată”³.

² *Ibidem*, p. 9.

³ Mircea Angheliescu, *Literatura română modernă. Partea I. Premise. Începuturi. 1780-1860*, Institutul Cultural Român, 2020, p. 18.

Fără a-și propune o schemă de teoretizare ori de jalonare a propriului demers, autorul emite câteva aserțiuni care, la o analiză atentă, se constituie în veritabile axe metodologice, recurente la nivelul fiecărei secvențe a volumului și, desigur, emblematice pentru întreaga arhitectură proiectată (căci îndrăznim să credem că distinsul istoric literar gândește panoramic un atare proiect de rescriere „altfel” a istoriei literaturii române și va reveni, în curând, cu volume dedicate următoarelor epoci culturale). Remarcăm, din capul locului, liniile de mare forță care despart posibilitățile de investigare și protocoalele de asumare a responsabilităților privind corecta așezare în chiar paradigma istoricității, Mircea Anghelescu semnalând faptul că este necesară, înainte de toate, conștientizarea mutațiilor biograficului sincronizat istoriei lărgite, dar și conștientizarea unei nefirești subsumări a fluctuațiilor imaginarului strict la meandrele destinului imediat, în detrimentul contextualizării extinse, în baza căreia, în fond, scriitorul este om al Cetății „Această carte - mărturisește autorul - dorește să fie mai degrabă o istorie a literaturii decât a literaturilor. Prezentarea autorilor este opera biografilor care, în cercetările laborioase de acest tip, ajung destul de târziu să se ocupe și de literatura scriitorilor: biografiile marilor autori, în măsura în care ele sunt exemplare din punct de vedere moral, etic, pedagogic, nu pot ignora literatura lor, dar nu ea ocupă locul central în aceste cărți. De literatura scriitorilor în ansamblul ei, urmărind tectonica tendințelor, circuitul ideilor în piața liberă a cărții și a celorlalte spații de ieșire la public, la care istoricul literar ajunge mai greu (reviste, cenacluri, corespondența mărturisitoare a scriitorilor întinși pe canapeaua freudiană a iluziilor și a aspirațiilor celor mai ascunse fibre ale personalității lor), e firesc să se ocupe studiul literaturii în sine...”⁴. Mai mult, întrucât volumul este centrat pe un timp inaugural al culturii naționale (secolele XVII-XVIII), autorul găsește de cuviință să activeze un instrumentar apt să detecteze rosturile simbolice ale cadrelor largi ale ideologiei și ale geografiei culturale, în încercarea firească de a semna pragurile de identificare, dincolo de care fenomenul literar în sine se autodefineste ca fiind congruent mutațiilor extra-literare și proximității ideologice, dar și efervescenței cognitive a epocii de referință: „Având a prezenta o literatură în curs de formare și de afirmare, sub influența și în cadrul marilor mișcări literare din Europa sec. al XVIII-lea și al XIX-lea, ni s-a părut de la sine înțeles că a o trata în despărțituri rezervate autorilor înseamnă nu numai a aglomera textul cu detalii și argumente în legătură cu familia și ascendenții scriitorului, cu studiile și tribulațiile debutului, chiar cu paternitatea unora dintre operele lor, ci și a separa în prezentări autonome componente ale unor tendințe și perspective literare, culturale, ideologice care se manifestă concomitent și se sprijină unele pe altele. Separate, aceste texte ale unei literaturi în curs de constituire în epoca de început a literaturii moderne par uneori minore (și chiar sunt, văzute din perspectiva timpului), în timp ce, dacă le înglobăm într-o perspectivă mai largă, ele sunt capabile să sugereze importanța unor inovații, coagularea interesului în jurul unei idei sau teme și

⁴ Mircea Anghelescu, *Introducere* la vol. *Literatura română modernă*. Partea I. *Premise. Începuturi*. 1780-1860, Institutul Cultural Român, 2020, p. 7.

legătura literaturii, care este o expresie a „spiritului public”, cu evoluții consemnate în plan istoric: legătura dintre ele se face mai ușor decât dacă le raportăm mereu la personalitatea reconstituită a câte unui autor, oricât de important ar fi fost el.”⁵

Desigur, această secvență a istoriei literare (epoca premodernă) nu este predispusă la lecturi imediat-empatice, apropierea completă, nemediată, asumată, de textul literar în sine fiind, oarecum, apanajul, specialiștilor filologi. Îi datorăm criticul Mircea Anghelescu, dincolo de imperativul necesarelor revizitări hermeneutice, sinceritatea cu care caută și oferă, fără rezerve, o nouă grilă de articulare a lecturii active: evadarea din prizonieratul instrumentarului șablonard și tern, din cronologia rece, în favoarea unei calde și armonioase grile hermeneutice de identificare la granița dintre factologic și creativ, cu o evidentă orientare spre zonele nefericit lăsate în conuri de umbră în istoriile literare anterioare și cu asumarea unor responsabilități sincere privind dreptul ineluctabil al fiecărui scriitor de a se situa în centrul exercițiului investigativ, atâta vreme cât opera sa poartă mărcile și rezonanțele unei etape literare încă surprinzătoare și mai are straturi de profunzime încă nedecriptate în esența lor.

Perioada premodernă a literaturii române îi oferă autorului, în mod simbolic, șansa de a demonstra că opțiunea pentru o istorie literară *a trăitului*, importanța emergenței biograficului în scriitură și refuzul de a mai trata cu o anume mefiență straturile de la baza canonului (construit tocmai pe fundamentul stabil al literaturii secolelor amintite) ar putea genera o nouă paradigmă de receptare a fenomenului literar în diacronie, sudată pe scheletul plurisemantic al destinului individual crescut și topit organic în destinul colectiv, al neamului. Este, acesta, motivul pentru care volumul criticului Mircea Anghelescu aduce cu sine necesara lectură prin atașare valorizantă și afectivă, neperversită de norme și teorii, deschisă către codurile ființei ca parte a istoriei. Pentru Mircea Anghelescu, opera oricărui scriitor, înainte de a fi un reper sapiențial ori estetic, înainte de a fi nod axiologic ori model revelator, este suma unor experiențe trăite: educație, destin personal relevant doar în contextul destinului colectiv, asumarea mutațiilor venite dinspre paradigmele estetice largi, naționale și universale, poetica învecinărilor identitare, potențarea capacităților creatoare prin mișcarea ascendentă către modele. Atenția istoricului literar nu se blochează, așadar, în proximitatea vârfurilor piramidei canonice, ci migrează predominant către marginile grilei axiologice, tocmai spre zonele ocltate ori insuficient accesate, pe care le revaluează inedit, plasând scriitori și opere în contexte referențiale noi, provocatoare, stabilind corelații și definind fenomene, cu minuțiozitatea cercetătorului care deține un fond exhaustiv de informații, pe care, însă, nu le expune ostentativ, ci într-un cuceritor joc de idei. În spatele tabloului de epocă se deschide principiul pe care îl considerăm matricea noii metode propuse de către Mircea Anghelescu: stârnirea simultană a admirației și a curiozității. Scoatere la lumină a intersecțiilor destinale ale intelectualilor vremii, perspectiva transdisciplinară, viziunea onestă și accentuarea marcajelor care instituie însuși conceptul de valoare sunt, credem noi,

⁵ *Ibidem*, p. 8.

atuul intelectualului rasat, care a înțeles că ne confruntăm, în anii din urmă, cu un cititor leneș, latent, prea puțin tentat să se orienteze spre acest palier al istoriei literare, captiv în ierarhii preconstruite, pe care le preia mecanic. Evadarea din aceste comodități pare să fie posibilă prin noua „nucă tare” dată de principiul surprizei hermeneutice!

Se regăsesc în volum pagini de o virtuozitate culturală aparte, despre uitații scriitorii ai secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea, dar și despre scriitorii-caz ori scriitorii cu rol de mentorat direct sau indirect pentru generații întregi de urmași (*Gherasim Putneanul și proza omiletică la sfârșitul sec. XVIII*; *Poezia la sfârșitul sec. XVIII- începutul sec. XIX* (Ioan Cantacuzino, Ienăchiță Văcărescu, Alecu Văcărescu, Vasile Aaron); *Poezia tranziției* (Conachi, Dimachi, Cârlova, Iancu Văcărescu, Vasile Fabian, Hrisoverghi, I. Many); *Începuturile prozei* (Biblioteca românească: E Gojdu, D. Bojincă, Gr. Pleșoianu); C. Negruzzi, V. Alecsandri, Gr. Alexandrescu, D. Ralet; M. Kogălniceanu călător în Spania; N. Filimon; *Primii mari poeți romantici: Heliade, Alexandrescu, Bolintineanu și epoca lor*; *Meditația în proza lirică: Cezar Bolliac, Călătoriile* (Dinicu Golescu; Timotei Cipariu) ș.a., precum și pagini de redefinire a conceptelor-cadru (*Traducerile ca foaie de temperatură, Literatură și credință, Istoria scrisă și istoria trăită, Poezia tranziției, Teatrul: textul și spectacolul* ș.a.).

Deloc întâmplător și perfect pliat pe chiar nucleul teoretic germinativ pentru o atare istorie literară a *trăitului, contextualizată și echidistantă*, Mircea Anghelescu se oprește, constant și predilect, ca într-un gest reparator, asupra „...fenomenul textelor care nu pot să apară la lumină când sunt coapte sau trec neobservate în umbra cine știe cărui detaliu al vieții curente, care-i orbește pe contemporani: după *Țiganiada* urmează *Însemnarea* călătoriei lui Dinicu Golescu, apoi *Conrad* a lui Bolintineanu ș.a. Ele au supraviețuit din fericire și le putem citi, dar noi suntem falșii lor destinatari, cei care le citim ca să le comentăm. Fiorul lecturii noastre este mimat, este intelectual, de natura admirației secrete a unui colecționar, și nu firească, pentru că nu ne putem închipui pe cineva neinițiat citind *Țiganiada* din pură plăcere a lecturii. Dar poate ar merita să încercăm.”⁶ Pe de altă parte, fidel mai vechilor preferințe pentru analiza memorialisticii de călătorie și a literaturii confesive, în general, autorul se orientează, în ample capitole ori în secvențe inserate ca suport contextual, asupra textelor de graniță sau de nișă, scoțându-le la lumina caldă a receptării fără emfază, într-o corectă juxtapunere a semnelor și simbolurilor recurente și definitorii pentru identitarul național: „Există texte a căror natură e disputată de două sau mai multe spații culturale sau specialități: descrierile de călătorii, de pildă, sau istoria narativă, cronicarii noștri să zicem, care scriu istoria țării precum Miron Costin sau Neculce, sau literatura religioasă. Literatura religioasă în special, care îmbracă în forme narative sau poetice ceea ce biserica și tradiția socotesc a fi texte revelate și a căror pătrundere este rezervată unei lecturi de identificare, are și valori literare și poate, după păreri

⁶ *Ibidem*, p. 122-123.

autorizate ale unor mari istorici literari precum N. Iorga sau G. Călinescu, să fie citită, apreciată și discutată ca text literar.”⁷

De departe, însă, impresionează mai ales paginile dedicate scriitorilor aparent minori, asupra cărora mai toate istoriile literare au lăsat să planeze analize sporadice, trunchiate ori, și mai rău, umbratice. Minorul construiește și susține majorul, pare a spune Mircea Anghelescu atunci când optează pentru revizitarea analitică a unor scriitori blocați în tipare culturale marginale, subminate de geografia capodoperelor. Oferim un singur exemplu: dezvoltând ample pagini despre Chezarie de la Râmnic, personalitate cu un mare număr de inițiative culturale dar fără o operă originală prea întinsă (șase prefete la minele tipărite în timpul vieții, trei prefete la *Psalmi*, o didahie, alte șase prefete la minele tipărite, în continuare, sub semnătura episcopului Filaret), Mircea Anghelescu conchide, așezându-l într-o reprezentare corectă: „Prin aceste prefete, în general, istoriografia românească modernă nu începe cu o simplă încercare a terenului, cu o operă istorică pur narativă, cum făcuseră cronicarii, eventual justificată și fundamentată ulterior printr-o teorie care explică practica, ci cu o concepție istorică, respectiv cu o periodizare a istoriei, operație analitică presupunând cu necesitate nu numai cunoașterea faptelor și evenimentelor istorice pe care le periodizează, ci și existența unei concepții evoluționiste, dinamice, a istoriei, de neînchipuit pentru mărunții cronicari contemporani care urmăreau încă scurgerea domoală a vremii, continuând fiecare letopisețul de unde îl lăsase înaintașul său.”⁸

Cu siguranță unul dintre cei mai fini și mai temeinici filologi actuali, Mircea Anghelescu propune, așadar, un proiect deschis de reprezentare descriptivă a istoriei literare, o istorie a *trăitului în literatură* dar și a *literaturii trăite*, nedorindu-și, cu infinită modestie, altceva, decât să ofere o alternativă la citirea fenomenelor literare, a evoluției mentalităților și a devenirii personalităților culturii naționale, extinzând definiția personalității în literatură. O spune simplu: „Această manieră de a vedea și a prezenta literatura unei epoci de început, cu multe căutări și puține capodopere din perspectiva prezentului, nu are deloc intenția de a submina sau înlocui total modul tradițional de a face și a scrie istorie literară, ci de a oferi o alternativă, o completare și un instrument pentru a ne apropia dintr-un unghi mai puțin obișnuit de o literatură puțin cunoscută, scrisă după alte modele și principii decât acelea ale modernității noastre, care se manifestă mai energic într-un romantism asumat, după 1840-1850.”⁹

S-ar putea ca acest gen de abordare transdisciplinară a fenomenului literar, cu o generoasă înțelegere a gustului și a expectațiilor publicului larg, să fie o punte solidă către o nouă formă de scriere a istoriei literare, apropiind-o de condiția ființei în *lucrare*, a scriitorului scos din blocajul tradițional al factologiei cronologice și așezat în contextele generoase ale devenirii ca om al Cetății.

Bibliografie

- Anghelescu, Mircea, *Literatura română modernă. Partea I. Premise. Începuturi. 1780-1860*, Institutul Cultural Român, 2020.
- Anghelescu, Mircea, *O istorie descriptivă a literaturii române. Epoca premodernă*, București, Editura Tracus Arte, 2019.

⁷ *Ibidem*, p. 50.

⁸ *Ibidem*, p. 136-137.

⁹ *Ibidem*, p. 8.